

Naslovnica Dalmatinove knjige PASSION iz leta 1576

Alojzij Pavel Florjančič

DALMATINOV PASIJON 1576

Uvod

Pasijon (lat. *passio*, trpljenje, tudi strast) pomeni v krščanstvu Jezusovo trpljenje in smrt, je popisan v štirih evangelijih. Večkrat je nekoliko razširjen, v začetku z Vhodom v Jeruzalem in Zadnjo večerjo, na koncu z Vstajenjem. V zahodni krščanski liturgiji ga berejo v velikonočnem času, v Velikem tednu. Izraz pasijon uporabljamo tudi za dramska dela o Kristusovem trpljenju in smrti v ljudskem jeziku, ki so dejansko pasijonske igre. V svetu je najbolj poznana odrska pasijonska igra v bavarskem Oberammergau, pri nas pa *Škofjeloški pasijon (Processio locopolitana 1721)*, ki je pravzaprav dramatisirana pasijonska procesija.

Pasijon je lahko tudi uglasben del evangelijskega besedila, ki podaja Kristusovo trpljenje. To sta na primer, Janezov in Matejev pasijon J. S. Bacha, Lukov pasijon K. Pendereckega in Pasijon po Janezu Damijana Močnika.

V cerkvenem stenskem slikarstvu so pri nas znani predvsem srednjeveški pasijonski cikli v Crngrobu, v Hrastovljah, na Muljavi, v cerkvi sv. Petra v Begunjah, v špitalski cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu, v Tupaličah in drugod.

Samo poimenovanje *passion* (nemško poimenovanje *passion* – trpljenje, Kristusovo trpljenje, tudi strast je ženskega spola) pri nas prvič najdemo pri naših protestantskih piscih, pri Trubarju v knjigi *Tiga Noviga testamenta ena dolga predgovor* (1557), navedke za *passion* iz evangelijev (Mt 26, 27, na veliki torek Mr 14,15, na veliko sredo Lk 22, 23, na veliki petek Jn 18, 19) pa navaja v knjigi *En regišter, ena kratka postila* (1558).

Prvo slovensko knjigo, v celoti posvečeno pasijonu, je leta 1576 napisal Jurij Dalmatin. Postavlja se vprašanje zakaj, saj je Trubar že leta 1557 izdal Ta prvi del tega Novega testamenta z vsemi štirimi evangeliji in apostolskimi deli, kjer je bilo moč dobiti celotno vsebino pasijona za branje v Velikonočnem času. Kaj pa, če je Dalmatin, ko se je leta 1572 vrnil z Würtenberškega po uspešno zaključenem študiju v Ljubljano, ugotovil, da vendarle potrebujemo samostojno »pasijonsko« knjigo? V času, ko je izšel Dalmatinov pasijon, se je njegov avtor že krepko lotil prevajanja cele Biblije. Ker je bila nova zaveza pretežno že prevedena, se je posvetil predvsem Stari zavezi. Tako je že leta 1572 prevedel Mojzesove knjige, verjetno le Genezo, nato z delom nadaljeval in leta 1575 v Ljubljani izdal še sta-

rozavezno Sirahovo knjigo. Naslednje leto pa izide njegov *Passion!* V njegovem kapitalnem delu Bibliji iz leta 1584 je Dalmatin v predgovoru k Juditini knjigi med drugim zapisal: »...da so Judje tako basen igrali, **kakor se pri nas pasijon igra in druge svete istorije...**« (poudaril APF)¹. Da je prišla ta opomba v uvod k Juditini knjigi, je moral biti konkreten vzrok. Zakaj bi sicer v njej omenjal igranje pasijona in drugih verskih iger. Popit opozarja, da Dalmatin pravi, da »se pri nas pasijon igra«, ne pa, »da pri nas pasijon igramo«, torej so ga igrali katoličani, ne protestanti. Ker pa so dotedanji pasijoni vsebovali poleg pasijona (iz štirih evangelijev Nove zaveze) še prizore iz Stare zaveze, zlasti še čisto »poganske« in nebiblične vložke, na primer antični Kupido, alegorije kontinentov, cehi, sodobna konjenica ... kot na primer v Škofjeloškem pasijonu, je morda hotel Dalmatin s svojim pasijonom »očistiti papistovsko« versko igro z neevangelijskimi vsebinami. Je torej Dalmatin leta 1576 objavil svojo pasijonsko knjižico zato, da bi igrali čisti, evangelijski pasijon? Čisto mogoče! Ni sicer spisal dialogov igralcem, saj so jih lahko jemali iz zapisa-nega pasijona iz vseh štirih evangelijev in apostolskih del v prvem delu knjige. Ne smemo pozabiti, da dialogov za igralce pasijonov pravzaprav ni bilo, še zlasti ne natisnjenih. Velika večina je bila itak nepismenih, replike pa so jim bile blizu, saj so jih pogosto poslušali pri cerkvenih obredih. Pasijonu je dodana obširna postna Brenčeva pridiga. Postna pridiga pa je bila standardna uvertura k uprizoritvi pasijonske igre.

Dalmatinova pasijonska pesem na koncu je bila bolj namenjena evangeličanski srenji, saj vemo, da protestantje verskih iger niso odobravali (manj radikalni pa so jih verjetno tolerirali), zato pa so petju dajali poseben pomen. Ne pozabimo, da so naši protestantje izdali kar osem pesmaric!

Predstavitev Dalmatinovega pasijona

Jurij Dalmatin (Krško, okoli leta 1547 – Ljubljana, 31. 8. 1589), slovenski protestantski duhovnik, teolog, biblicist, pisec, pesnik in prevajalec. V svojem kratkem, ustvarjalno izjemno plodovitem življenju, je napisal oziroma izdal kar devet del. Med njimi se, kot Triglav nad našimi gorami, pne njegovo veličastno delo, celotno Sveto pismo, *Biblia tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testameta, slovenski tolmačena skuzi Jurija Dalmatina.*, ki je izšla leta 1583 z letnico 1584. Biblija je vrh slovenske protestantske književnosti ter edinstveno delo na vsej kulturnozgodovinski poti slovenstva druge polovice 16. stoletja. Z njo smo se Slovenci uvrstili med kulturno razvite evropske narode, kljub temu, da smo živeli upravno nepovezani v različnih, več narodnostnih deželah cesarstva. Njegovo prvo samostojno natisnjeno delo je prevod starozavezne knjige *Jezus Sirah*, ki jo

¹ Ilja Popit, *Pasijoni pri nas že pred letom 1584*, v: *Pasijonski doneski* 5, str. 66, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 2010

je leta 1575 v Ljubljani natisnil Janez (Janž) Mandelc, prvi slovenski tiskar. To je tudi prva znana slovenska knjiga, natisnjena na Slovenskem. Pri istem tiskarju je Dalmatin leta 1576 izdal svojo drugo knjigo, prvi slovenski natisnjeni pasijon s polnim naslovom:

*Passion tu ie, Britku terplene, inu tudi tu zhastitu od smerti vstaiene, inu vNebu hoiene, Nashiga Gospudi Iesusa Cristusa, is vseh starih Euangelistou sloshenu : sred eno potrebno pridigo: inu eno peisno vkateri ie ceil Passion sapopaden = Der gantze Passion, auss allen vier Euangelisten, in die Windische sprach verdolmetst, durch M. Georgium Dalmatinum.*²

Ta pomembna knjiga je v slovenski znanstveni literarni sferi nerazumljivo prezrta. Gre vendar za naš prvi tematski celotni pasijon iz vseh štirih evangelijev, z uvodno izčrpno razlago, dolgo pasijonsko pridigo in na koncu je Dalmatin pasijon še izvirno upesnil. Pa vendar ga v Enciklopediji Slovenije ni najti v grafični obliki ne pod geslom Pasijon, ne pod geslom Jurij Dalmatin, niti pod geslom Protestantizem, čeprav je tam slikovno predstavljenih devet naslovnih listov najpomembnejših tiskov naših protestantov. Ni doživela niti navadnega knjižnega faksimila, kaj šele znanstveno kritične izdaje, ki bi jo vsekakor zaslužila, saj gre za naš prvi tiskani samostojni pasijon.

Ta izdajateljski manjko je že dvakrat poskušalo odpraviti Muzejsko društvo Škofja Loka, ki v svoji serijski publikaciji Pasijonski doneski objavlja poljubna, strokovna in znanstvena dela. Leta 2009 smo se dogovorili, da bomo Dalmatinov pasijon izdali leta 2011. Poleg Popitovega prispevka o Dalmatinovem pasijonu smo leta 2010 na naslovnici naše publikacije »tolažilno« postavili del naslovnega lista tretjega dela Dalmatinovega pasijona. V ta namen smo predhodno v Narodni univerzitetni knjižnici naročili elektronsko kopijo njihovega edinega primerka Dalmatinovega pasijona 1576. Po vnaprejšnjem plačilu smo ga prejeli na CD in je sedaj javno, brezplačno dostopen na: URL <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-FGTW0ES5>

Naslednji poskus, da bi letos sami izdali znanstveno kritično izdajo Dalmatinovega Pasijona 1576, se je zaradi denarnih težav prav tako izjalovil. Zato v naši letošnji publikaciji objavljamo le faksimile Dalmatinove pasijonske pesnitve z vzporednim kritičnim prepisom. Diplomatični prepis je opravila Tanja Jenko, kritični prepis pa je delo upokojenega slavista in gledališkega lektorja Ludvika Kaluže. Želimo, da bo ta naš tretji poskus le pomagal, da se poravna naš dolg do »brumnega bakalavreata in magistra Jurja Dalmatina« in do izročila ostalih slovenskih Pasijoncev.

Dalmatinov pasijon s svojimi 360 verzi presega kar tretjino replik Romualdovega Škofjeloškega pasijona, od katerega je za povrh še 145 let starejši. Vsekakor

² Diplomatični prepis celotnega naslova knjige

se je dobro z njim seznaniti in razmisliti, kakšen je njegov pomen za slovensko slovstveno in še posebej za pasijonsko zgodovino.

Knjiga, tedaj običajne velikosti, t. i. osmerke (višina 16 cm), ima 214 strani. Naslovni list je brez natisnjene letnice. Po citatu iz Svetega pisma sledi Dalmatinovo posvetilo v nemškem jeziku gospodu Ahacu baronu Thurnu z dne 12. marca 1576 in s predgovorom. Od 12. strani naprej je knjiga pisana v slovenskem jeziku in v bohoričici. »Kratek in potreben nauk o branju, poslušanju in razmišljanju pasijona ali Grenkega Kristusovega Trpljenja in smrti« obsega 42 strani.

Osrednji del od 58. do 143. strani predstavlja pasijon iz vseh štirih evangeli-jev in Apostolskih del, ki vsebuje Kristusovo pot od Betanije in Vhoda v Jeruzalem, Oljske gore, trpljenja in smrti na križu, do vstajenja od smrti, vnebovhoda in odrešenja. Sledi temeljita, 41 strani dolga »lepa in potrebna« pridiga nemškega pridigarja in pisca Janža (Johannesa) Brenza, ki jo je iz nemščine prevedel Jurij Dalmatin (od strani 144 do strani 185).

Zadnji del, od strani 186 do strani 213, je izvirni, **upesnjen Dalmatinov pasijon** v tridesetih kiticah s po dvanajst vrstičnih rimanih verzov. Gre pravzaprav za samostojno knjigo z naslovom:

*Passion is vseh stirih euangelistou vleto peissen, od Iuria Dalmatina, sdai peruizh sloshen, vti vishi kakor ta Nembshki: O mensch beweine dein sünde gross. Ali kakor ta slouenski peissen: Sueti Paul venim listi, Drucanu vLublani Skuzi Joanesa Mandelza. M.D.LXXVI.*³ (1576) V naslovu beremo, da se ta Dalmatinova pasijonska pesem poje po napevu slovenske pesmi, *Sveti Pavl v enem listi*. Protestanti so posebno pozornost posvečali pesmim, ki so jih v liturgičnem, mašnem obredu ljudje peli v domačem jeziku. To so bili starozavezni dogodki, stvarjenje, deset zapovedi, novozavezni dogodki, Kristusovo rojstvo, krst, Zadnja večerja, standardni obrazci, deli maše, kesanje, vera, očenaš, litanije... Tako so bili vsi katekizmi istočasno tudi pesmarice. Tudi naš prvi, Trubarjev katekizem, ima na koncu sedem pesmi z notami in ga štejemo za prvo slovensko pesmarico. Šesta pesem v njej je prav ta *Sveti Pavl v enem listi*⁴, ki ga kot napev omenja Dalmatin za svojo pasijonsko pesem.

Pesem *Sveti Pavl v enem listi* se pojavlja v vseh nadaljnjih pesmaricah naših protestantov. Ker so protestanti svetovali, da te pesmi pojejo ljudje tudi izven cerkve, posebej še po domovih, je bilo to še posebej pomembno za razvoj slovenskega jezika in s tem utrjevanje narodne pripadnosti, ki je bila tedaj komaj v povojih. Ne zavedamo se dovolj tega pomena za potrjevanje naše samozavesti, ki je kljubovala takratni prevladujoči nemški, italijanski in madžarski upravni dominaciji in uveljavljala našo samobitnost ter s tem oblikovala konstitutivno vlogo jezika kot bistveni element slovenske etnogeneze.

³ Diplomatični prepis podnaslova

⁴ Pravi naslov pesmi se glasi: Od te Večerje oli prauae Maše Jesuseue (pisano v gotici)

Zaključek

Dalmatinova pasijonska pesnitev */Passion is vseh starih evangelistov v leto Peisen, od Iuria Dalmatina .../*, imenujmo jo Mali Dalmatinov pasijon, je samostojna knjiga, ki je v našem primerku, hranjenem v NUK, vezana v skupno knjigo, delovno poimenovano Veliki Dalmatinov pasijon. Tak način vezanja več knjig v eno, je bil v tistem času pogost, saj je vezava še dodatno podražila že tako drago knjigo. Da imamo opravka s samostojno knjigo govori njen obseg dveh tiskovnih pol (32 strani) in postavitve naslovne strani v popolnem kolofonu, torej z naslovom, vsebino, avtorjem, tiskarjem, krajem in letnico. Tako popolnega nima niti naslovni-ca celega, »skupnega« Velikega Dalmatinovega pasijona. Ali je Mali Dalmatinov pasijon izšel kot samostojna knjiga, ne vemo. Morda v broširani obliki ni bil kos času. Lahko je bil prvotno postavljen kot samostojno knjižno delo, pa je bil zaradi nam zaenkrat neznanih razlogov (mogoče finančnih ali časovnih) združen v enotno knjigo. Vsekakor pa je že čas, da predstavimo Dalmatinov pasijon iz leta 1576 v znanstveno kritični izdaji slovenskemu bralcu.

Bralcem smo namenili v vpogled in branje zadnji del Dalmatinovega pasijona, avtorjevo izvirno pasijonsko pesem. To je prva velika slovenska pesnitev, soliden temelj bodočim literatom. Jože Koruza je v zadnjem stavku spremne besede v faksimilni izdaji Dalmatinovega *Celiga Catehizma...* zapisal: »Najbolj pomembno pa je to, da se je na tej stopnji izoblikoval slovenski umetni verz in obrusil slovenski jezik v vezani besedi.«⁵

Upesnjenemu pasijonu Jurija Dalmatina smo dodali partituro, ki jo je za Trubarjevo pesem *Od te Večerje ali prave maše Jezusove..(Sveti Pavl v enem listi)*. priredil in notificiral skladatelj Andrej Misson.

⁵ Jurij Dalmatin (M. Georgius Dalmatinus), Ta celi katehizmus, eni psalmi, inu teh vekših godov, stare inu nove krščanske pejsni...V Vitembergi 1584